

מלחמת העצמאות

המלחמה הראשונה בין ישראל ובין מדינות ערב, שהחלה ערב הקמת המדינה ונמשכה עד ינואר 1949, פרצה על רקע דחיית מדינות ערב והוועד הערבי (הפלסטיני) העליון את תוכנית החלוקה של ארגון האומות המאוחדות – החלטת העצרת הכללית של האומות המאוחדות 181, שהתקבלה ב-29 בנובמבר 1947. כבר בעת הוויכוח בעצרת הכללית של האו"ם איימו נציגי המדינות הערביות כי ישתמשו בכוח כדי למנוע את מימוש ההחלטה.

29 בנובמבר 1947 עד 31 במרס 1948; **שלב א'**:

אלימות מהצד הערבי פרצה יום לאחר קבלת החלטה 181. אוטובוס שהסיע יהודים נורה בקרבת נמל התעופה לוד, הוועד הערבי העליון הכריז שביתה כללית והרובע המסחרי היהודי שליד שער יפו בירושלים הוצת ונשדד. בארץ עדיין היו כ-100,000 חיילים בריטים, וכוחם עלה בהרבה על זה של שני הצדדים הלוחמים, אולם המדיניות הבריטית היתה שלא להתערב בלוחמה אלא כדי לשמור על ביטחון הכוחות והמתקנים הבריטיים. בתקופה זו נכללו בפעילות הצבאית הערבית צליפות והטלת פצצות לעבר התחבורה היהודית לאורך הכבישים המרכזיים ולעבר שכונות יהודיות מבודדות בערים מעורבות וביישובים מרוחקים. עם פרוץ המלחמה מנתה האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל כ-600,000 נפש. לרשותה עמד כוח סדיר מצומצם. 2,100 אנשי פלמ"ח, 9,500 אנשי חי"ש של ההגנה וכ-1,500 אנשי אצ"ל ולחי"י. הכוח היה מצויד בנשק קל, ועמדו לרשותו רק כמה מטוסים קלים. במהלך המלחמה, ובייחוד מאז הקמת צה"ל מיד אחרי הכרזת המדינה, התרחב הכוח. קשה להעריך את עוצמת הלוחמים הערבים, משום שרוב אנשיהם היו מגויסים חלקית או מתנדבים לשעה. בשלביה הראשונים של המלחמה היו בהם כ-9,000 איש שקיבלו הכשרה צבאית במסגרות בריטיות קודם למלחמה. לפי אחת ההערכות, מספרם הגיע בשיאו ל-14,000. אליהם הצטרפו בתחילת 1948 כ-6,000 מתנדבים במסגרת צבא ההצלה של הליגה הערבית בפיקודו של פאוזי קאוקג'י, 1,500 מתנדבים מצרים וגדוד דרוזי שהגיע מסוריה והשתתף בכמה קרבות לצד צבא ההצלה.

ארגון ההגנה, התרכז תחילה באמצעים הגנתיים והגביל את עצמו לפעולות תגמול נגד האחראים הישירים להתקפות. לעומתו האצ"ל, ארגון המחותרת שלא קיבל את מרות המוסדות הרשמיים, ביצע פעולות תגמול ללא הבחנה, ובמקרה אחד הניחו אנשיו פצצה בשוק ערבי.

בין דצמבר 1947 וינואר 1948 עשו הערבים, בעזרת המתנדבים ממדינות ערב השכנות, כמה ניסיונות

לכבוש יישובים יהודיים מרוחקים (כפר עציון, טירת צבי וכפר סאלד) אך נהדפו בידי מגיניהם היהודים. בפעולות טרור, שבחלקן נעזרו בעריקים בריטים, הצליחו הערבים יותר – בפרט בירושלים. מדובר בין השאר בפיצוץ בניין המוסדות הלאומיים ובמשרדי מערכת העיתון "פלסטיין פוסט" (שמו הקודם של ה"ג'רוזלם פוסט") ובפיצוץ גדול ברחוב בן יהודה שהביא לקריסת ארבעה בניינים גדולים ונהרגו בו כ-50 בני אדם.

בינואר 1948 נכנס לארץ ישראל כוח המתנדבים הערבי בפיקודו של פאוזי אל-קאוקג' ונטל לידיו את השליטה על האזור הערבי בצפון. מתנדבים אחרים, בעיקר מקרב ארגון "האחים המוסלמים" במצרים, נכנסו לאזור חברון ובית לחם בדרום. כוח זה שיגר קצינים ויחידות קטנות לערים כמו חיפה ויפו, שהיה צפוי כי ייכבשו בידי היהודים, ותקף יישובים יהודיים בצפון (טירת צבי, משמר העמק, רמת יוחנן ועוד), אך ההצלחה הצבאית של פעולות אלה הייתה מוגבלת בלבד. הכוח של קאוקג' תקף גם תחבורה יהודית לאורך הכבישים החשובים והצליח לנתק את הקשר בין כמה יישובים מרוחקים (בכלל זה יישובי גוש עציון) ובין ירושלים, בין הנגב ובין תל אביב ובין הגליל המערבי ובין חיפה. התקפות אלה כמעט השיגו הצלחה פוליטית: ב-19 במרס 1948 הציעה ארצות הברית להטיל על ארץ ישראל משטר נאמנות זמני של האו"ם במקום לחלקה.

1 באפריל עד 14 במאי 1948; **שלב ב'**:

מסיבות פוליטיות וצבאיות החליט פיקוד ההגנה ליטול את היוזמה כדי לתפוס את השליטה בשטחים שהוקצו למדינה היהודית ולהקים קווי קשר יעילים בינם ובין היישובים היהודיים שמחוץ להם. מבצע "נחשון" הביא לפתיחה מחודשת של הדרך לירושלים היהודית הנצורה, אם כי רק לפרק זמן קצר. ההגנה כבשה את כל העיר טבריה, שבה היו היהודים נצורים בעיר העתיקה (18 באפריל); את חיפה (22 באפריל); את האזור המקשר בין תל אביב ובין שכונות מרוחקות בסביבתה; את השכונות קטמון ושיח' ג'ראח בירושלים (שיח' ג'ראח פונתה מאוחר יותר עקב אולטימטום שהציגו הבריטים); את הגליל המערבי ואת צפת (שגם בה היה מצור על הרובע היהודי). התערבות הבריטים מנעה את כיבוש יפו בידי כוחות יהודיים (העיר נכנעה במאי).

ג'יפ מוביל כוח משוריין של חטיבת גבעתי, 12.6.1948

למרות האופי הלא סדיר של הלוחמה, שבין השאר מנע לקיחת שבויים, נשמרו על פי רוב זכויות התושבים הערבים שלא היו מעורבים בקרבות. בחיפה, למשל, עשו הרשויות היהודיות את מיטב יכולתן כדי למנוע עזיבה המונית של ערבים. במקרים אחרים, כמו זה של דיר יאסין, כפר ערבי במבואות המערביים של ירושלים אשר נכבש בידי כוחות האצ"ל והלח"י, לא נעשה כל מאמץ למנוע הריגת זקנים, נשים וילדים, ואף נטען שההרג נעשה במכוון כדי להאיץ את מנוסת האוכלוסייה הערבית מהארץ. התקפות אחדות מצד הערבים, כגון התקפת שיירה שירדה מבית החולים האוניברסיטאי "הדסה" שעל הר הצופים, גרמו לקורבנות רבים, אך לא הושג בהן שום יתרון אסטרטגי. בשלב זה הובס למעשה "צבא ההצלה" של קאוקג'י. יצירת רצועת טריטוריה רצופה שבשליטה יהודית יעילה תרמה להחלטת נשיא ארצות הברית להשעות את תוכנית הנאמנות ואפשרה את הכרזת העצמאות של מדינת ישראל ב-14 במאי 1948.

15 במאי עד 10 ביוני 1948; שלב ג':

במאי תקפו מטוסים מצריים את תל אביב. התקפה זו שימשה אות לפלישת הצבאות הסדירים של מדינות ערב לשטחה של ישראל. החלטתן המקורית של מדינות ערב היתה לסייע לערביי ארץ ישראל בשיגור מתנדבים, כסף, נשק וסיוע לוגיסטי, ובהצבת צבאותיהן הסדירים לאורך הגבולות, אך לא לצורך פלישה מלאה. החלטה זו שונתה במחצית הראשונה של חודש מאי, בניגוד לדעתם של אנשי הצבא. את ההחלטה לפלוש לישראל – שהייתה בעיקרה החלטה מצרית – כפה, כפי שנמסר, המלך פארוק על הממשלה ועל הצבא, שלא רצו בה. בין השיקולים שהובילו לפלישה היה סיכול תוכנית, שיחסה למלך עבדאללה, לספח חלקים מארץ ישראל המערבית. בתוכנית המקורית של הצבאות הפולשים, אשר לא תואמה ביניהם כהלכה, נכללו תנועת הכוחות המצריים צפונה, לעבר תל אביב, התקדמות הכוחות הסוריים, הלבנוניים והעירקיים לעבר חיפה וכיבוש הגדה המערבית וירושלים בידי הלגיון הערבי הירדני.

הנפת דגל הדיו באום רֶשֶׁש (אילת), 10.3.1949

כניסת חמישה צבאות סדירים למערכה העמידה את ההגנה (צה"ל הוקם רשמית רק ב-28 במאי), שעדיין לא עמדו לרשותה ארטילריה, חיל אוויר ושריון, במצב קריטי. צבא מצרים נע לאורך קו החוף, תקף יישובים יהודיים בדרך, עקף אחדים מהם (נירים, כפר דרום ואחרים) וכבש אחרים (ובהם ניצנים ויד מרדכי). הכוח המצרי נעצר 35 ק"מ בלבד מתל אביב, בידי כוח בלימה שגויס בחופזה והסתייע במטוסי הקרב הראשונים, שהגיעו מצ'כוסלובקיה. הלגיון הערבי כבש את גוש עציון, את בית הערבה ואת מפעלי האשלג אשר בקצהו הצפוני של ים המלח. שני יישובים אחרים, מצפון לירושלים, פונו. הלגיון נכנס לירושלים, שם כבש בקרב מר את הרובע היהודי בעיר העתיקה, אך למרות ניסיונות חוזרים ונשנים לא הצליח לחדור למערב העיר. כוחות ההגנה לא הצליחו לסלק את הלגיון ממצודת לטרון, אשר חלשה על הכביש לירושלים הנצורה, אולם נסללה דרך אלטרנטיבית – "דרך בורמה" – אשר באמצעותה ניצלה העיר מרעב ומכניעה בשל המחסור במזון, בנשק ובתחמושת.

ב-15 במאי פתח צבא סוריה בהתקפה על צמח במטרה לפרוץ לעמק הירדן, לטבריה ולגליל. מול הסורים לחמו כוחות ההגנה ואנשי הקיבוצים שבסביבה. לאחר שלושה ימי לחימה כבשו הסורים את צמח. ב-18 במאי נהדפה התקפת הנגד של ההגנה על צמח הכבושה. ביום זה גם פלשו כוחות הצבא הסורי לקיבוצים מסדה ושער הגולן והרסו אותם. ב-20 במאי תקפו הסורים את דגניה א'. בקרב קשה

שנמשך כארבע שעות הצליחו המגינים להדוף את ההתקפה. כמה טנקים סוריים נפגעו, ובהם טנק שחדר למשק, נפגע בבקבוקי מולוטוב, פגזים ורימוני יד ונבלם. טנק זה ניצב עד היום בקיבוץ דגניה א' כאנדרטה לקרב. בהמשך הלחימה העתיקו הסורים את כוחותיהם ותקפו את דגניה ב', אך גם משם נהדפו. לאחר מכן פנו הסורים צפונה, צלחו את הירדן מדרום לימת החולה, כבשו את המושבה משמר הירדן וביססו שם ראש גשר ממערב לירדן. צבא לבנון כבש את מלכייה, אולם לאחר מכן כמעט שלא השתתף בפעולות ההתקפה.

בראשית יוני איבדה מתקפת המחץ הערבית את יתרונה, ותקוות הערבים לניצחון מהיר התפוגגה. כוחות ישראל ספגו אף הם פגיעה קשה, ועל כן קיבלו שני הצדדים בהקלה את קריאת מועצת הביטחון להפוגה של 28 יום בקרבות. ההפוגה נכנסה לתוקף ב-10 ביוני 1948.

ביוני עד 18 ביולי 1948; כאשר התחדשו הקרבות ב-8 ביולי היה המצב שונה; ציוד כבד, 10: **'שלב ד'** שנרכש לפני קום המדינה אך הובא לארץ רק אחרי סיום המנדט הבריטי, נקלט בצה"ל. המבנה הארגוני והמבצעי של יחידות הצבא שונה, וישראל נטלה את היוזמה בצפון. במבצע "דקל" נכבש הגליל התחתון, ובו העיר נצרת, אולם במבצע "ברוש" צומצם רק חלקית ראש הגשר הסורי ליד משמר הירדן. בחזית המרכזית נכבשו במבצע "דני" רמלה ולוד (עם נמל התעופה החיוני) מידי הלגיון הערבי. השלב השני של המבצע נועד לכבוש את לטרון ואת רמאללה כדי ליצור פרוזדור רחב יותר לירושלים, אך ניסיון זה נכשל. בירושלים נכשל גם ניסיון לכבוש את העיר העתיקה, וחרף קרבות מרים בגזרות שונות לא חלו שינויים של ממש בקווים.

בדרום הצליחו המצרים לסגור שוב את הכביש הראשי לנגב. קרב כבד התחולל סביב קיבוץ נגבה, בקרבת כביש הרוחב מהחוף אל הר חברון, אולם נפתחה דרך אלטרנטיבית, ששימשה את התחבורה היהודית בין הצפון והדרום בשעות הלילה. הדרך המזרחית-מערבית שחצתה אותה שימשה את הכוחות המצריים בשעות היום. היוזמה עברה עכשיו לידי ישראל, ובאמצעות הנציג הבריטי במועצת הביטחון ביקשו הערבים הפוגה לזמן בלתי מוגבל. הפוגה זו נכנסה לתוקף לאחר עשרה ימי קרבות, ב-18 ביולי.

בית משאבת המים בקיבוץ יד-מרדכי, 30.5.1949

ביולי עד 5 בינואר 1949; במהלך ההפוגה השנייה עשה הרזן ברנדוט, המתווך מטעם 19: 'שלב ה האו"ם, מאמץ להשיג פתרון מדיני, אך ניסיון זה לא הוכתר בהצלחה. בינתיים הקימה מדינת ישראל צבא של יותר מ-100,000 איש – כל אדם שישי במדינה גויס. חרף ניסיונות המצרים לנתק את הנגב והצעתו של ברנדוט להוציאו מתחום המדינה היהודית, הצליח צה"ל ב-15 באוקטובר לפתוח את הכביש לדרום בפעולה מהירה – מבצע "יואב" – ולכבוש את באר שבע ב-21 באוקטובר. הכוחות המצריים בהר חברון ובמבואותיה הדרומיים של ירושלים היו עתה מנותקים מבסיסייהם. במבצע "אל ההר" הרחיב צה"ל דרומה את הפרוזדור הצר והבלתי-בטוח לירושלים.

הכוחות הערביים הבלתי-סדירים, אשר מעולם לא קיבלו על עצמם את ההפוגה, המשיכו בפעולות (29-31) "הטרדה נגד יישובים וכוחות יהודיים בצפון. בהתקפת הנגד הישראלית, מבצע "חירם נכבש הגליל העליון בתנועת מלקחיים מצפת במזרח ומחוף הים במערב. כן נכבש במבצע, (באוקטובר זה חלק משטח לבנון הסמוך לגליל העליון. מבצע "חורב" (בדצמבר) נועד לגרש את שארית הכוחות המצריים מהארץ; כוחות צה"ל התקדמו דרומה דרך המדבר אל הכפר עוג'ה שבגבול ולתוך סיני, כבשו את אבו-עגיילה והגיעו לים מדרום לרצועת עזה. בלחץ אמריקני-בריטי משותף נאלצה ישראל לסגת מחצי האי סיני, אך כוחותיה נערכו מחדש ממזרח לגבול עזה.

עתה, כאשר הכוחות המצריים ברצועת עזה היו בסכנת ניתוק והדרכים למצרים נשארו ללא הגנה, הסכימה מצרים – ב-5 בינואר 1949 – לנהל משא ומתן על הסכם שביתת נשק, מהלך שמועצת הביטחון תבעה כבר ב-16 בנובמבר 1948. הפוגה חדשה נכנסה לתוקף ב-7 בינואר, ובריגדה מצרית אחת, שאחד מקציני המטה שלה היה רב סרן צעיר, ג'מאל עבד אל-נאצר, נשארה נצורה ומנותקת ב"כיס" קטן

סביב פלוגיה.

במלחמת העצמאות נגרמו לישראל אבדות קשות מאוד: יותר מ-6,000 הרוגים – כמעט 1% מכלל האוכלוסייה, בהם יותר מ-4,000 חיילים. אבדות הערבים נאמדו בכ-2,000 הרוגים מהצבאות הסדירים הפולשים ומספר לא ידוע של לוחמים פלסטינים בלתי-סדירים.

המבצעים במלחמת העצמאות ויעדיהם

המבצע	תאריך	יעדי המבצע ומטרותיו
כיתור	4.3.1948	טיהור השטח שליד עקרון וגדרה
השמד	30.3.1948	תקיפת "צבא ההצלה" הערבי ביבנה
חסידה	–31.3.1948 12.8.1948	הטסת ציוד ונשק (לרבות מטוסים) מצ'כוסלובקיה
בלק	אפריל 1948 (התחלה)	הטסת ציוד ונשק (לרבות מטוסים) לארץ
נחשון	15.4.1948–3.4.1948	פריצת הדרך לירושלים
הראל	–15.4.1948 21.4.1948	פריצת הדרך לירושלים
אברהם	20.4.1948	הקמת היישוב ברור חיל
יבوسی	1.5.1948–22.4.1948	פריצת המצור על השכונות הצפוניות של ירושלים ועל הר הצופים
חמץ	–27.4.1948 30.4.1948	כיתור יפו
יפתח	–28.4.1948 29.5.1948	כיבוש צפת וטיהור הגליל העליון המזרחי
מטאטא	4.5.1948–3.5.1948	טיהור השטח שמצפון לכנרת עד ראש פינה
מכבי	18.5.1948–8.5.1948	פריצת הדרך לירושלים
יובל	9.5.1948	כיבוש כפר קריע שמצפון לואדי עארה

טיהור כיסי התנגדות בשטח שמדרום לרחובות עד באר טוביה	10.5.1948	ברק
כיבוש כפר סבא הערבית	13.5.1948	מדינה
תפיסת אזורי הביטחון הבריטיים בירושלים	-14.5.1948 15.5.1948	קלשון
שחרור הגלילי המערבי	-14.5.1948 19.5.1948	בן-עמי
כיבוש לטרון	-24.5.1948 11.6.1948	בן-נון
כיבוש השטחים בדרום מזרח עמק זרעאל, בגלבוע ובפתח ואדי עארה	-28.5.1948 30.5.1948	ארז
כיבוש אזור יבנה ואשדוד	3.6.1948-1.6.1948	פלשת
כיבוש ג'ינין	9.6.1948-1.6.1948	יצחק
כיבוש לטרון	11.6.1948-6.6.1948	יורם
פריצת הדרך לנגב	9.7.1948-8.7.1948	אנ-פאר
כיבוש לוד ורמלה ומשלטי לטרון מצפון	17.7.1948-9.7.1948	דני
חיסול ראש הגשר הסורי באזור משמר הירדן	18.7.1948-9.7.1948	ברוש
השתלטות על כביש החוף מעכו עד ראש הנקרה וטיהור מרכז הגליל מכיסי התנגדות	18.7.1948-9.7.1948	דקל
כיבוש מקורות הירקון	-11.7.1948 12.7.1948	בתק
פריצה לעיר העתיקה בירושלים	17.7.1948	קדם
פריצת הדרך לנגב	-17.7.1948 18.7.1948	מוות לפולש
טיהור כיסי התנגדות ערביים בכרמל	-24.7.1948 25.7.1948	שוטר

פריצת הדרך לנגב	–26.7.1948 30.7.1948	גי"ס
השתלטות בלב ים על ספינה איטלקית שהובילה נשק לערבים	19.8.1948	שלל 3 (שודד)
הפצצת בסיסי המצרים בדרום	–15.10.1948 20.10.1948	אגרוף
שחרור הנגב; כיבוש באר שבע (מבצע משה)	–15.10.1948 22.10.1948	יואב (עשר המכות)
הרחבת פרוזדור ירושלים	–19.10.1948 22.10.1948	ההר
כיבוש רכס בית ג'אלא שמדרום לירושלים	–21.10.1948 22.10.1948	יקב
גירוש המצרים משטח ישראל	–22.10.1948 7.1.1949	חורב (עי"ן)
הסרת המצור מעל מנרה	23.10.1948	יעל
כיבוש הגליל העליון	–29.10.1948 31.10.1948	חירם
פריצת ההסגר על סדום	23.11.1948	לוט
ניתוק מסילת הברזל שבין רפיח לאל-עריש	26.11.1948	התחלה
הבטחת השליטה ממזרח לרצועת עזה	5.12.1948	אסף
כיבוש כיס פלוג'ה	28.12.1948	חיסול
ניתוק מסילת הברזל שבין רפיח לאל-קנטרה	2.1.1949	עוז
תפיסת דרום הנגב, לרבות אילת	10.3.1949–5.3.1949	עובדה
כיבוש אזור עין גדי	8.3.1949	יצוב

המידע מובא מתוך האנציקלופדיה הישראלית הכללית, כתר ירושלים 1987